

Зоран Ланић

ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ У ДАНИЛОВГРАДУ 1936. ГОДИНЕ

У досадашњим саопштењима било је доста говора о општој друштвено-политичкој ситуацији у Црној Гори и Југославији у вријеме општинских избора 1936. године, па ћу тај дио испустити из опширне верзије мога саопштења. Та глобална компонента помаже да се јасније сагледају и лакше схвате – конкретни услови на локалном подручју.

Искуство је учило да у изборној кампањи за општинске изборе доминирају управо конкретна – локална питања. И поред доста заједничког, сваки регион је имао и своје посебне проблеме, па чак и свака општина, село или засеок.

Према административно-управној подјели, даниловградски срез је 1936. године захватао приближно исту територију као сада општина Даниловград. Био је подијељен на девет општина: Даниловград, Вражегрмци, Загарач, Јеленац, Комани, Косови Луг, Павновићи, Петрушиновићи и Спуж. У привредном погледу ова територија, ипак, не представља компактну цјелину. Самим тим нијесу јој били ни сви проблеми заједнички.

Највећи проблем био је – како Бјелопавлићку равницу учинити плодном. Честе суше су уништавале труд сељана до те мјере – да се постављало питање одржавања голе егзистенције. Тако је било и 1935. и 1936. године. Зато је питање наводњавања било кључно питање највећег броја становника среза. Чак се сматрало да би се значајнијим инвестицијама уложеним у систем наводњавања могла претворити у једну од двије житнице Црне Горе.

Питање локалне путне мреже било је, такође, велики проблем већине општина, чак и оних које су се налазиле у равничарском дијелу. Драстичан примјер је команска општина, у којој до 1932. године није био изграђен нити један метар колског пута.

Иако је десетогодишњи рад Учитељске школе у Даниловграду био створио традиционалан однос према развоју просвјете, ипак су неке општине исказивале проблеме и у овој области. Школа у Мартинићима је била доста дотрајала и лоше лоцирана – неки ђаци су свакодневно пјешачили и преко 6 км. Није се могло ни мислити о њеној дислокацији.

Затим се може говорити о здравственој запуштености свих села, о незапослености сиротиње и социјалној биједи – проблемима који су тиштали и друге крајеве Црне Горе. При томе мислимо на сеоске слуге и надничаре, који су били изузетно слабо плаћени.

Посебан, а заједнички и велики проблем била је задуженост сељана. Према истраживањима академика др Обрена Благојевића, године 1935. у Црној Гори је било задужено 38% свих сељачких газдинстава. Свако од њих имало је у просјеку 8.638 динара дуга. На списку најзадуженијих у Црној Гори – Даниловград се налазио на четвртм мјесту, са просјечним дугом од 11.602 по једном газдинству, што је знатно изнад црногорског просјека. По хектару обрађене површине срез је био на другом мјесту, са дугом од 15.153 динара.¹

Било је, наравно, и других, мањих проблема, карактеристичних за поједине општине или пак села у њима. Концентрација радништва била је у самом граду – гдје су постојале занатске радње. Иначе, интелигенција је већином потицала са сеоског подручја.

Све политичке групације и појединци који су улазили у изборну кампању морали су да воде рачуна управо о овим конкретним питањима. Свима је било јасно да ће резултати избора бити зависни од односа према овим проблемима грађана и општина.

Иначе, изборна кампања у Даниловграду је почела раније него другдје у Црној Гори. На овакву оцјену нас упућује запис из једног документа у коме пише: „Највећу живост за ове изборе приказује најмањи срез у Бановини – то је срез Даниловградски“.² У ствари, ова изборна кампања је наставак политичке борбе владајуће странке и њене опозиције у настојањима да прошире свој политички утицај. ЈРЗ је у пуној политичкој офанзиви, а опозиција у успону са широком народнофронтовском платформом коју је иницирала КПЈ.

ЈРЗ настоји да се представи као народна странка која успјешно рјешава бројне проблеме становника села и града. Тако је најављена и забиљежена и сједница Среског одбора ЈРЗ у Даниловграду, на почетку 1936. године, на којој је дат „исцрпан извјештај о политичким и економским приликама“.³

Велики публицитет добио је говор предсједника Среског одбора ЈРЗ из Даниловграда – народног посланика Михаила Бошковића, који је одржао у народној Скупштини у Београду у марту 1936. године. Том приликом он се заложиио за изградњу система наводњавања

1 Др Обрен Благојевић, „Црногорско сељаштво између два свјетска рата“, Историјски записи бр. 3–4/81, стр. 103–116.

2 Слободна мисао, Никшић, бр. 43/1. XI 1936. године.

3 Исто, бр. 3/12. I 1936.

Бјелопавлићке равнице, која би могла да да̂ „око 4.000 вагона кукуруза, а то је количина која би подмирила све потребе Црне Горе и Херцеговине“. Тако би се, каже Бошковић, „једном за свагда ријешило питање снабдијевања Црне Горе житом, а становништво среза даниловградског (би) се једном за свагда обезбиједило од сушних дана – од којих у посљедње вријеме – усјеви редовно страдају⁴. Истаклао је и неке друге проблеме народа: експлоатацију шума, унапређивање сточарства, отварање пољопривредне школе, гајење дувана итд.

У априлу 1936. године новине су донијеле вијест да је одобрен кредит од 2.000.000 динара, намјенски, за „регулисање ријеке Зете долином Бјелопавлића и омогућење натапања Бјелопавлићке равнице“.⁵ То се може протумачити као позитивна реакција на иступање Михаила Бошковића.

У истом смислу популарише се Уредба донесена маја 1936. године којом је одобрен кредит „да се израде воде у безводним срезевима Зетске бановине“.⁶ Од те суме је за даниловградски срез издвојено 350.000 динара. На основу ове одлуке направљен је пројекат за натапање Бјелопавлића, а „Према томе плану подигнуће се двије велике хидроцентрале: једна на извору Зете и Перућице, а друга на Слапу“. „Помоћу ових централа вода ће се пумпати и избацити у канале – те ће се тако моћи натапати – све до ријеке Сушице“.⁷

За реализацију овога пројекта требало је обезбиједити 12 до 15 милиона динара. Посебан публицитет добија Уредба о укидању земљорадничких дугова, који се отписују са 50%.⁸ Овај дио изборне активности завршава се посјетом Бана Даниловграду – 7. септембра 1936. године. Том приликом је констатовано да се осјећа повећана изборна агитација и да се „увелико јављају кандидати“, иако су избори званично расписани тек 15. октобра 1936. године.⁹

Како су се избори примичали, интензитет политичке активности је растао. Она добија изузетно пропагандни смисао. Пише се, на примјер, да су „бјелопавлићи (су) приредили одушевљен дочек министру Т. Јанковићу“ и да ће се ово расположење „снажно манифестовати 22. овог мјесеца“.¹⁰

Политички програм ЈРЗ обавијен је општим фразама – да ће се посветити велика пажња духовном, културном, социјалном и материјалном

4 Исто, бр. 13/29. III 1936. године. Наводе се и сљедеће ријечи: „Тражим да се још током ове године приступи радовима. Ово је једини јавни рад у моме срезу, јер до сада држава није ниједног динара утрошила у срезу Даниловградском, мада је овај срез – по вредности становника и националним заслугама – заслужио много више пажње од државе, него што је до данас имао“.

5 Исто, бр. 14–15/12. IV 1936.

6 Исто, бр. 20/17. 5. 1936.

7 Исто, бр. 20/17. 5. 1936.

8 Растодер Шербо, „ЈРЗ у Црној Гори 1935–1939“, магистарски рад у рукопису, стр. 151.

9 Исто, Слободна мисао, Никшић 15. XI 1936. и 13. 9. 1936.

10 Исто, бр. 95/21. XI 1936.

јачању грађана и општине, да ће се унаприједити општинска самоуправа – новим кадровима који ће донијети нови дух и нови живот.

Политички програм се популарише и преко традиционалних окупљања народа. Изборни и други зборови се такође користе да се нападне супарничка странка и дискредитују њени кандидати. И ово се чини на перфидан начин. Навешћу само наслове неких текстова, који довољно – сами за себе – говоре: **Коминтер – против јединства Југославије**,¹¹ **Ријечи и дјела – поводом комунистичких агитација**,¹² **Комунистична култура**,¹³ **Совјетски радници против стахановских онова**,¹⁴ **Нови совјетски устав**¹⁵ итд.

У изборној кампањи која се води „без пардона“, најзад се иронише да је Удруженој опозицији било потребно 16 мјесеци да би изјавила: споразумјели смо се да споразумно иступамо. А о чему су се споразумјели – то не саопштавају, па се прави алузија да раде народу иза леђа.

Прављене су и неке прљаве ствари као поткупљивање гласача. У анкети се то наговјештава уз коментар – да нико конкретно неће рећи да се тиме бавио.

Сачуван је један извјештај из 1936. године, у коме се, с тим у вези, каже: „Одмах када се у Срезу видјело слабо расположење за владу – код сељана, они су почели да дају жито и новац – за гласање. Цијена гласа је била 100 кг кукуруза . . .“¹⁶ Застрашују се бирачи, па сријећемо случајеве да се неки од њих јавно ограђују од изјава да ће гласати за кандидате УО. Најзад, имамо случајева да се бирачи отпуштају из службе, премјештају ван бановине, па и хапсе, о чему ће бити говора у даљем излагању.

Као што смо истакли, тек 15. октобра је објављен распис да ће се општински избори одржати 22. новембра.

Према неким подацима – већ 13. новембра 1936. завршено је потврђивање кандидатских листа за срез даниловградски.¹⁷

Удружена опозиција је, дакле, имала мање од мјесец дана за организоване политичке активности у изборној кампањи.

Доста је напора уложено да се што прије дође до јединства УО, што је нарочито заговарала КПЈ. До јединства одозго је, међутим, веома тешко долазило. При томе мислимо на јавне иступе др Вл. Мачена против комуниста – називао их је субверзивним и деструктивним елементима који „покушавају да у наш политички живот унесу хаос“.¹⁸ Он признаје слабости друштва, али истиче да његова поправка није комунизам.¹⁹

11 Време, 25. 01. 1936.

12 Зетски гласник 18. 01. 1936.

13 Зетски гласник 17. 06. 1936.

14 Исто 1. 08. 1936.

15 Исто 1. 08. 1936.

16 АИИТ, КИ 1936/391. Писмо Мандушића (Марна Гргуревића) од 1. XII 1936.

17 Слободна мисао, 15. XI 1936.

18 АЈ, Прес биро, 38–358–508.

19 Слободна мисао, бр. 6/9. 02. 1936.

На другој страни, др С. Дрљевић запоставља класне и политичке супротности и нуди национализам у изборној борби. Најзад – али не у истој равни – наводимо и став Марка Вујачића: све ствари треба изнијети на чистину – иначе се уопште не може сарађивати унутар Удружене опозиције.²⁰ У једном партијском документу с тим у вези пише: „Вође Удружене опозиције су сваку јавну сарадњу са нама избјежавали, рачунајући да ћемо им ми ионако помагати и без те сарадње.”²¹

И заиста, ЈРЗ је била близу истини када је тврдила да УО „ни под утицајем ватре и чекића не би могао спојити у једну цјелину”.²²

Овакво понашање врхова може се тумачити њиховим страхом да у савезу са комунистима – постепено не изгубе и своје масе.²³ Зато се они и залажу за некакве реформе одозго – јер се плаше покрета одоздо.

КПЈ се, зато, приклања тактици да се фронт УО створи одоздо – од бирачке базе. И у томе је имала успјеха – о чему рјечито говори **Декларација Удружене опозиције и Народног фронта слободе среза даниловградског**, усвојена октобра 1936. године.

Да би се боље схватили улога и напор организација КПЈ на окупљању снага будуће УО и НФ на територији даниловградског среза – ваља рећи да на овом подручју, након времена шестојануарске диктатуре, поново оживљава напредни покрет на 2–3 године уочи општинских избора. Прво у општинама Јеленак и Служ, под утицајем подгоричких комуниста, а затим у Вражегрмцима, заслугом Никше Милановића, који је био тада секретар ОК КПЈ Никшић. Године 1934. конституисан је МК КПЈ Даниловград. До 1936. године оснивају се партијске организације и у петрушинској општини и општини Косови Луг.

Према истраживањима П. Петровића укупан број чланова КПЈ кретао се од 20 до 40. Међутим, провала у црногорској партијској организацији 1936. године није мимоишла ни Даниловград. Истина, захватила је само партијско чланство у Вражегрмцима, које је било махом ухапшено. Провала није захватила остале партијске организације, али је ипак зауставила онај револуционарни полет, коме су посебан печат давали студенти са овог подручја, који су, иначе, студирали у Београду и Загребу.

Међу потписницима познатог апела – летка **Црногорска омладина своје народу** – било је и десетак студената из Даниловграда.²⁴ Већ поменута Декларација УО и НФ заслужује посебну анализу, између осталог и зато што изражава политичко расположење базе непосредно уочи општинских избора. О њој се и до сада писало, али у другом контексту. Нас занима да ли су и колико начелни ставови КПЈ и УО у овом документу – добили конкретну разраду, затим – ко су њени иницијатори и творци, да ли су сви потписници били јединствени у третману свих изложених питања – с обзиром на постојање више верзија овог значајног документа. И, даље:

20 Исто, бр. 23/7. 06. 1936.

21 АИИТ КИ 1936/384. Извјештај Мандушића (Марка Гргуревића) од 9. XI 1936.

22 Самоуправа – Београд, 14. XII 1936.

23 Др Д. Живковић, Народни фронт Југославије, стр. 89.

24 П. Петровић, чланак у рукопису, стр. 61. Наведена су њихова имена.

но шта предлаже и у име кога, да ли су нијансиране разлике израз сугестија бирача и њиховог расположења итд.

Декларацију су потписала 44 лица, међу којима су, по основу политичке припадности, комунисти, земљорадници, федералисти, демократи и радикали. Најмногобројнији су интелектуалци и земљорадници, што добро одражава социјалну структуру становништва на овом подручју. Тежана је било 14, интелектуалаца (професора, учитеља, студената и ћака) 16, затим 8 пензионера, 2 трговца и 5 осталих занимања.

Насвешћемо само нека имена потписника Декларације: Алекса Павићевић, Слободан Марушић, Блажо Савићевић, Димитрије – Дина Маренић, Нико Павић, Јакша Брајовић, Јоксим Радовић и др.

С обзиром на значај овога документа, и на чињеницу да он није у цјелости објављен, цитирамо га *ad literam*.²⁵

ДЕКЛАРАЦИЈА

ПРЕДСТАВНИКА УДРУЖЕНЕ ОПОЗИЦИЈЕ И НАРОДНОГ ФРОНТА СЛОБОДЕ ИЗ СРЕЗА ДАНИЛОВГРАДСКОГ ПО ПИТАЊУ НАСТУПАЈУЋИХ ОПШТИНСКИХ ИЗБОРА У ВЕЗИ СА ПОЛИТИЧКИМ ПРИЛИКАМА У ЗЕМЉИ

1. Иако у обичним приликама општински избори немају изразито политички карактер, овогодишњи код нас биће проведени у знаку политичко-партијском више него иједни прије, стога што се у нашој земљи поново формира политичко партијски живот, који је био заустављен режимом од шестог јануара 1929. год., када су биле укинуте дотадање политичке странке.

2. Политички живот у нашој земљи развија се углавном у два правца. На једној страни су нове странке произашле из политике шестојануарских режима „национална“, „народна“, „радикална заједница“ и друге, које су мање више све за владавину ауторитативних режима, а на другој страни су као опозиција групе бивших странака које су за владавину народну путем пуне слободе и демократије. Ове опозиционе групе сматрају да наш витешки народ, који се је по онаквих прегалаштва и оноликих жртава борио за своју државу, да тај народ има право, умије и може да влада самим собом и својом државом, и то сам без ичијега турства и по освештаним принципима народне слободе и демократије.

3. Стојећи на линији ових опозиционих група потписати ће, као Акциони изборни одбор, без обзира на припадност појединој од ових група, повести заједничку акцију у предстојећим општинским изборима постављајући са својим политичким пријатељима јединствене опозиционе листе у свима општинама нашега среза, на којима ће бити истакнути, на јавним

²⁵ Копију Декларације из Архива Југославије предао сам Завичајном музеју – Даниловград.

скуповима за сваку општину, наши најбољи људи и поборници ове узвишене народне идеје.

4. Комунални програм ових опозиционих кандидата за рад у општинама у главном има бити овај:

а) једнака правичност и предусретљивост према свим грађанима општине без обзира на њихову партијску припадност,

б) најмање могуће оптерећивање народа са општинским наметима,

в) покретање акције свих сиромашних општина на селу, да нагомилана и услед економске кризе и неспособности многих досадашњих општинских управа годинама не плаћена општинска дуговања и потраживања, буду интервенцијом државе регулисана уз праведан отпис и вишегодишње отплаћивање остатка дуга, без чега се не може завести уједно финансирање по овим сиромашним сеоским општинама,

г) покретање акције сеоских општина за смањивање и умјерено завођење градских тржишних и других такса и трошарина које падају на терет сеоског становништва,

д) вођење сталне акције за изградњу и уредно одржавање колских путева у нашем срезу до те мјере да свако наше село са овим буде повезано,

ђ) помагање државне иницијативе за наводњавање бјелопавлићке равнице и изградње жељезнице Никшић – Подгорица, и вођење сталне акције да ти радови без прекида буду извођени и

е) неодложно радити на групацији за стварање већих, економски јачих и за службу народу способнијих општина, а у границама жеље већине гласача свакојег појединог мјеста у нашем срезу.

5. Ради обавештавања свих наших политичких пријатеља и опозиционара у срезу и тражења њихове сарадње у овим изборима ову декларацију путем штампаног летка објављујемо и упућујемо свима гласачима среза даниловградског са апелом: да се у овим изборима не опредељују по браственичким и другим сродничким и личним обзирима, већ нас помогну у извођењу овог слободарског и народног програма:

Ми вјерујемо у здрави демократски инстинкт и свијест гласача нашега среза и очекујемо да ће у огромном броју, прелазећи и преко чаша и преко обећања и заплашивања противничких, ступити у ово народно коло слоге, слободе и демократије, кроз које води пут ка економском напретку и социјалној правди те правом благодању народа и државе.

ЖИВЈЕЛА НАРОДНА СЛОГА!

ЖИВЈЕЛА НАРОДНА СЛОБОДА И ДЕМОКРАТИЈА!

ЖИВЈЕЛА СОЦИЈАЛНА ПРАВДА!

Дан. Град, октобра 1936. год.

Алекса Павићевић, тежак,
Слободан Марушић, припр. сред. суда,
Владо Дамјановић, пензионер,
Блажо Савићевић, професор,
Зарија Брајовић, учитељ,

Милутин Мартиновић, учитељ,
Спасоје Брајовић, учитељ,
Јокаш Вучековић, општ. писар,
Митро Мартиновић, трговац,
Видак Вуковић, инвалид,

Миладин Маркуш, трговац,
 Димитрије Маренић, студент,
 Панто Велашевић, тежак,
 Миђун Бошковић, тежак,
 Богдан В. Бошковић, тежак,
 Благоје Мартиновић, пензионер,
 Нико Павић, Суплент гимназије,
 Блажо Радовић, професор,
 Миладин Вујадиновић, учитељ,
 Станко Жарић, студент,
 Тиодор Ивановић, пензионер,
 Драгиша Радовић, учитељ,
 Јокица Поповић, пензионер,
 Саво Велашевић, студ. филозоф.,
 Перо Павличић, тежак,
 Драго Радоњић, тежак,
 Петар Б. Павићевић, тежак,

Јакша Брајовић, учитељ,
 Радоје Ђуровић, учитељ,
 Јован М. Ђуровић, тежак,
 Живко Брајовић, учитељ,
 Радислав Перовић, тежак,
 Вукале Милатовић, нар. пјесник,
 Никола Јовановић, учитељ сл. п. ш.,
 Савић Ђуровић, тежак,
 Блажо Р. Јовановић, тежак,
 Радоје С. Лакић, тежак,
 Рад. М. Прелевић, рез. поручник,
 Андрија Шкерковић, пензионер,
 Павле Д. Калезић, тежак,
 Муса П. Вуковић, тежак,
 Богдан Радуловић, пензионер,
 Јоксим Радовић, пензионер,
 Ристо Радовић, пензионер.

Из садржаја Декларације акцентираћемо неке њене дјелове.

Полазећи од става да „народ има право, умије и може да влада самим собом и државом – и то сам без ичијег туторства и по осветљалим принципима народне слободе и демократије“ – Декларација не оставља сумњу да се њени творци залажу за народну владавину пуне слободне демократије. У том смислу упућен је апел свим гласачима – да подрже слободарски народни програм, који је изложен у неколико тачака. У оквиру тачке 4. поменуте Декларације програмски дио овог документа тражи од бирача да се не опредјељују „по браственичким и другим сродничким и личним обзирима“, што је, иначе, сугерисала ЈРЗ, желећи да тиме прикрије класну суштину свога програма.²⁶

Овај докуменат је неоспорно један од најсадржајнијих докумената УО у Црној Гори. Управо зато је имао врло велики одјек. Сви листови који су тада излазили у Црној Гори на неки начин су се дефинисали према њему. У режимској штампи је оштро нападнут, што је могло да значи позор УО – по другим подручјима се оваква активност неће толерисати. По својој програму он представља синтезу ставова и захтјева комуниста, који су се градили и популарисали у дужем временском интервалу. При томе мислим на текст Лазара Ђуровића објављен још фебруара 1934. године, који има програмски карактер. У питању је, дакле, континуитет идеје и акције.

У исто вријеме, програмски дио Декларације веома је близак програму комуналне политике који је изложио један од истанкутих првана УО, управо у јену изборне кампање – почетком новембра 1936. године. Ријеч је о изборном прогласу Мирна Вујачића, који садржи шест тачака. „Најзначајнија је прва тачка програма – која је посвећена социјалном осигурању радника у коме се предвиђа – помоћ за подизање сиротињских

26 Зетски гласник у броју од 29. XI 1936. године објашњава огорчену изборну борбу више „као симпатију за личност, него за нека политичка гледања“.

станова, бесплатно лијечење сиротиње, нарочито помоћи у случају болести и смрти, давање бесплатног огрева сиротињи итд.“²⁷

Иако је УО била тако рећи на силу уједињена, па се тешко једна партија могла наметнути другима, ипак се може рећи да је КПЈ у пропаганди мало користила совјетски фактор. Чак није успјешно парирала режимској пропаганди која је давала врло криву слику остварења револуције у СССР-у. Није сељаку објашњено шта је његовом класном другу донијела октобарска револуција: поништење дугова и пореза, земља онима који је обрађују итд. Гласачи са села могли су бити преплашени пропагандом да ће у социјализму остати и без власништва и окућнице и постати пролетери.

Треба рећи да је и овако конципиран програм тешко долазио до сваког изборног пункта. Штампана се, истина, доста ангажовала у изборној кампањи, али је било доста и неписмених.

Био је то разлог више да се у изборној агитацији упражњавају и традиционални облици окупљања и пропаганде. Ријеч је управо о томе у једном партијском документу из 1936. године, у коме се каже: „Руководећи се важним упутима – ми смо у сваком селу овога среза – одржали зборове и на њима разјаснили сељацима значај ових избора, и заједничке сарадње у њима (са) свим присталицама демократије. На тим зборовима изабрали смо по два одборника из сваког села – и после, на општем скупу ових одборника у свакој општини засебно – били су између њих самих – истакнути кандидати за предсједнике општина и општинске одборнике . . .“²⁸ Према називањима бирача – ишло се од куће до куће и тражило изјашњење чак прије гласања. Било је случајева да се добије одговор: „Дао сам ријеч и потпис другима, који су дошли прије вас“.

Поред организације својих зборова – често су коришћени они супарнички.

И о томе имамо прворазредни архивски извор. Ријеч је о писму са терена упућеном 9. XI 1936. У њему пише: „Од стране наше, на неколико зборова које су они сазвали – ми смо успјели – те смо збор петворили у наш, а посланика (су) поштено – црногорски сељаци изсрамотили и нијесу му дали ријеч да проговори“.²⁹ Већ смо истакли да је УО доста касно ушла у изборну борбу и да се теже организовала. Зато се понекад ишло на импровизоване ad hoc зборове.

Штампа је забиљжила и двије агитовке. Кратке су и занимљиве. Ево стихова прве пјесме објављене у „Слободној мисли“ у броју од 25. X 1936. године:

„Богме у сто добрих часа,
Ваља опет да се гласа;
Биће опет да се пије,
Много више него прије.

27 Слободна мисао, бр. 44/8. XI 1936.

28 АИИТ К.И. 1936/384. Извјештај Мандушића (Марка Гргуревећа) из Даниловграда 9. XI 1936. године.

29 Исто.

Претседничких, вели, ћата,
Има седам кандидата.
И све људи доброг стања,
Биће свађе, биће клања,
Биће разних обећања.
Шљивовица стара, љута,
Потећи ће овог пута,
Јака као гром с висина
Бистра, хладна као Дрина .

Благо опет пјаној браћи,
Биће свега ко на даћи . . .“

Исти лист је у броју од 15. XI 1936. године донио још једну пјесму потписану са А. Вуковић. Ево неких стихова ове пјесме:

„Нек се народ ту не вара
Они иду ради пара
Више ради кауције
Него против корупције.“

Изборна кампања вођена је и након истицања кандидата и верификације кандидатских листа. Ту међународну борбу штампа квалификује и овако: „желећи себе подићи, погано оговарају друге“.

У јену изборне кампање истицани су кандидати, према законским прописима који су важили за изборе из 1933. године. На подручју среза постојале су три кандидатске листе – ЈРЗ, УО и такозвана Грађанска листа. Кандидати су, по правилу, били „поштени, честити и способни људи који имају смисла и схватања за тешка пословања на врелу народног живота“, „људи од високе моралне вриједности, од знања и енергије“, „људи пуног народног повјерења, који неће бити ничији аутомати – нити папагаји“, „човјек од знања, морала и храбрости, који неће сјутра дувати у сваки рог са партијским виначем свога краја“. „Општина је национална, економска и социјална јединица. Нека предсједник буде човјек који ће посједовати сва три квалитета.“³⁰

Додатна истраживања утврдила би – да ли су сви предложени кандидати испуњавали ове услове и критеријуме.

Према наводима из „Слободне мисли“, у Даниловграду су доста рано закључене кандидатске листе. Од девет општина, само у Јеленку није било листе ЈРЗ. На другој страни листа УО није пријављена у три општине: Даниловград, Загарач, Комани. Такозвана Грађанска листа пријављена је само у општинама Даниловград, Јеленак и Петрушиновићи. У општини Јеленак била је и листа неопредијељених кандидата.

Укупно је истануто 25 кандидата – на свим листама. У Загарчу само једна листа и један кандидат, а у Јеленку све три листе са укупно 6 кандидата. Занимљиво је истаћи да је у Команима истанута само једна листа – ЈРЗ, али са два кандидата.

Овако велики број кандидата говори да се много пажње поклањало личностима, али и да се тешко долазило до заједничког, односно једног кандидата. Док се више кандидата на листи УО може објаснити њеним доста хетерогеним партијским саставом, такав случај на листи ЈРЗ искључиво је посљедица каријеристичног ривалства режимских кандидата.

Одзив бирача на овим општинским изборима био је добар, што је посљедица оштре изборне кампање, али и завидне бирачке културе грађана. У Зетској бановини гласало је, као што се зна, преко 70% бирача, а у даниловградском срезу тај број се кретао изнад 80%.³¹ Овако висок проценат се јавља и код свих избора који су одржани прије и после 1936. године, што се види из овога табеларног прегледа:

Црна Гора – Зетска бан., Даниловград

1931	78,83%	80%
1936	70,42%	
1938	75,74%	
1950		87%

Занимљиво је истаћи да су прављене и прогнозе резултата избора. Прогнозира се да ће бити три листе, управо онолико колико их је и било. Затим се прогнозира да ће ЈРЗ побиједити у шест општина, а УО у преостале три општине.³² Ако се ослонимо на званичне резултате избора – и, ова прогноза се обистинила. Не види се, међутим, шта је послужило као основа за овакве прогнозе, каквим се критеријумима руководио прогнозер итд. То остављамо новим истраживачима.

Даниловград спада у она сресна мјеста у Црној Гори са којима је ЈРЗ имала доста муне и проблема у овој изборној кампањи. У ствари, по броју укупних гласова у свим општинама – ЈРЗ је претрпела уједљив пораз: добила је 1.837 гласова, а УО чак 2.906.³³ Изражено у процентима, однос је био овакав: УО 61%, а ЈРЗ 39%.

Овакв успјех УО неће бити поновљен на парламентарним изборима 1938. године, иако је владајућа ЈРЗ била у наглом паду у смислу утицаја и популарности.³⁴

31 До овога податна дошао сам упоређењем укупног броја бирача из 1950. године. На основу статистичких података из 1955. године, њих је било 4001 мушких, а жена преко 6000. Жене, међутим, 1936. нијесу имале право гласа, па би овај број могао бити приближно раван оном из 1936, када су укупно гласала 4.743 бирача. У рату је погинуло преко 1.000 мушкараца, а после ослобођења се раселило путем колонизације више хиљада. То значи да би број бирача 1936. године могао бити око 5.000, па је проценат оних који су изашли на изборе био заиста велики.

32 Сл. мисао, 25. X 1936.

33 Р. Вуковић, н. дј., стр. 135. Према Слободној мисли, од 4.642 гласача за листу УО гласало је 2827 или 61%, док је владајућа ЈРЗ добила 1.827 гласова или само 39%.

34 Извори УИ, стр. 253. У Зетској бановини је 1938. године ЈРЗ имала 64,34% гласова, а УО само 35,14%.

Резултати избора по општинама знатно су повољнији за ЈРЗ, али се међусобно не слажу од општине до општине. Заправо – веома се разликују. Шербо Растодер у свом опширном и необјављеном раду наводи да је ЈРЗ победила у 4 општине а УО у друге 4 општине, а да је у деветој општини „**био потпуно једнак број гласова**“.³⁵ При томе се позива на „Народни лист“ од 28. XI 1936. године. Званични резултати објављени су у „Зетском гласнику“ од 28. XI 1936. године. Тамо пише да је ЈРЗ добила 6, а УО само 3 општине. У једном партијском документу, насталом непосредно након избора, каже се сљедеће: „Општине смо добили три, влада двије, а грађани четири. У извјештају они су ове 4. грађанске општине и гласове – припојили својима а детаље (са избора) новине не смију да објављују. Главна је 'већина' створена за владу“.³⁶

Процентуално највише гласова УО је добила у општинама Јеленак и Вражегрмци, гдје су биле врло јаке организације КПЈ. ЈРЗ је највише успјеха остварила у општини Даниловград. Малобројно радништво среза даниловградског управо је концентрисано у овој општини. Па ипак, УО овдје није добила нити један глас. Остаје да се утврди колико је то била посљедица опортунизма радништва, а колико су у питању неки други разлози.

Анкета која је у тону указује и на својеврстан опортунизам гласача, који нијесу били спремни да прихвате битне промјене у власти. Наиме, било је врло непопуларно бити опозициона општина у једном срезу, који је, ипак, био у рукама ЈРЗ. Пријетила је опасност да се ускрати било каква финансијска и друга помоћ тој општини и селима у њој.

Ове изборне резултате треба посматрати и у свијетлу стално пратећих изборних махинација, које ни овога пута нијесу изостале. Бирачи су били интензивно заплашивани – да не смију гласати кандидате опозиције. Само тако објашњавамо чињеницу да се у штампи тих дана појавио деманти једног гласача на оптужбу (подвалу) да ће гласати кандидате УО у општини Вражегрмци.³⁷ Чиновницима се пријетило да ће бити отпуштени ако гласају за кандидате УО.

Можда је и то један од разлога што УО у Даниловграду није добила нити један глас. У ствари, није се стало само на пријетњама, већ су, управо у вријеме најоштрије изборне кампање, наводно „по потреби службе“, били премјештени неки просвјетни радници (Блажо Савићевић и Нико Павић), зато што су потписали Декларацију УО и НФ.³⁸ У већ помињаној студији, Ш. Растодер наводи примјере и начин поткупљивања бирача.³⁹

35 Шербо Растодер, н. дј., 164.

36 АИИТ Н.И. 1936. 391, Писмо Мандушића (Марна Гргуревића) од 1. XII 1936. г. – У писму се још каже: „Резултати су избора фалсификовани, не само у овом срезу, него и у многе друге срезове . . .“

37 Слободна мисао, 15. XI 1936.

38 До 1937. године сличну судбину су доживјели и сви учитељи потписници овог документа: Спасоје Брајовић, Драгиша Радовић, Радоје Ђуровић, Ново Лакић и проф. Ђорђе Брајовић.

39 Н. дј., стр. 153/54.

Сличну причу смо чули приликом организовања анкете, уз напомену – да за такве нечасне радње, по правилу, нема очевидаца и да нико неће да призна да је у њима учествовао.

Ови избори су били још једно одмјеравање снага режима и опозиције. Табору снага УО први пут се придружила КПЈ, што му је давало више шанси него до тада. Тиме општински избори добијају шири значај и представљају значајну етапу у коначном обрачуна партије власти и удружене опозиције.

ЈРЗ је у изборну кампању ушла много раније и много спремнија: имала је конкретан програм, радила је на његовом популарисању и придобијању гласача, њен програм се наслањао на текуће акције конституисања организација ЈРЗ, којим је била испуњена 1935. година.

Насупрот њој Удружена опозиција се прилично касно конституисала, понекад и на вјештачки начин. Умјесто организованих и плански вођених акција, често се ишло у неку импровизацију. Умјесто конкретног програма, бирачима се нуди политичка платформа.

Све је то утицало на бирачку масу, која се понекад није добро ни сналазила. Па ипак, бирачи су масовно изашли на изборе. Резултати избора су били у складу са предизборним активностима, са квалитетом понуђеног програма, способношћу истакнутих кандидата, али и са традиционалним односом снага режима и опозиције. Изборна побједа је по правилу дошла тамо гдје је активност била већа, гдје је КПЈ била јача, гдје је УО била компактнија, политички програми конкретнији, а кандидати утицајнији и познатији. Извјесна одступања од овога правила објашњена су у тону излагања.

Најзад, да кажемо и то да је УО – и посебно КПЈ – дошла до сазнања да је пука илузија – могућност сарадње са партијама власти – на радикалним промјенама друштвено-економског система, који се налазио у дубокој кризи. Увјериле су се, међутим, не само у нову могућност, већ и у неопходну потребу за још интензивнијом међусобном сарадњом унутар Блока УО, до чега ће доћи двије године касније.

На другој страни, владајуће снаге режима извукле су погрешан закључак о сопственом тријумфу и снази, о народном повјерењу, што ће им се – попут бумеранга – вратити управо на парламентарним изборима 1938. године.